

Ἰνταῦθα παρὰ κείων ὁ Σχελλίγγιος τὴν Φιχθίου φιλοσοφίαν, ἔπρεπε νὰ ἐρευνήσῃ πῶς συμβιβάζεται ἡ ἀναγκαιότης ἐκείνη, ἐν ᾧ Φίχθιος τοῦ ἐγῶ ἀπέκλειε, πρὸς τὴν περὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐγῶ ἕνταξιν τοῦ Φιχθίου, καὶ τὸ ἐξαχόμενον αὐτοῦ ἦν ὅτι, ὡς τὸ ἐγῶ ἐστὶ καὶ γινώσκει, οὕτως ὑπάρχει καὶ ὁ κόσμος, καὶ ἐπειδὴ καὶ ὁ κόσμος ἐστίν, ὡς τὸ ἐγῶ, φανερόν ὅτι τὸ παράγον τὸν κόσμον δὲν εἶναι τὸ γνωστικὸν ἐγῶ, τὸ ἀτομικὸν, ἀλλ' ὅτι ἐπέκεινα αὐτοῦ ὑπάρχει ἕτερον ἐγῶ, τὸ ἐγῶ πάντων, τὸ ὅποιον, πρὶν ἢ γένηται γνωστικὸν, πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς ἑαυτὸ, ἔστιν ἄνευ γνώσεως, ἄνοον· τὸ δὲ μὴ εἰς ἑαυτὸ ἔλθόν ἐστι τὸ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐγῶ, τὸ ἄἐκτὸς ἑαυτοῦ δὲν εἶναι τὸ γνωστικὸν, τὸ ἀτομικὸν ἐγῶ, ἀλλὰ τὸ κοινὸν, ἡ κοινὴ οὐσία.

Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ἐξέτεινεν ὁ Σχελλίγγιος τὸ σύστημα τοῦ Φιχθίου, ὡς ἀποδείξας, ὅτι τὸ ἀτομικὸν ἐγῶ δὲν εἶναι ἡ οὐσία, ἀλλὰ τὸ κοινὸν, καὶ ὅτι τοῦτο παράγει τὸν κόσμον ἐν ἑαυτῷ. Διὰ τῆς ἐκτάσεως δὲ ταύτης ἀπέδειξεν ὁ Σχελλίγγιος ὅτι οὐκ εἶμι ἐγῶ μόνος, ὡς ὁ Φίχθιος ἰσχυρίζετο, ἀλλὰ τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ γινωσκόμενον εἰσὶ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν, καὶ τὸ ταυτὸν τοῦτο ἐκάλεσαν ὁ Σχελλίγγιος ταυτότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Καὶ τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ Σχελλίγγιου ὑπὲρ τὸν Φίχθιον.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ,

καθ' ἣν ὁ Σχελλίγγιος ἦν ὅλως τοῦ Φιχθίου
ἀνεξάρτητος.

Τὸ δὲ δεύτερον βῆμα, ὑπὲρ ὃ Σχελλίγγιος ἐποιήσατο, ἦτο τὸ νὰ καθάρσῃ τὸ κοινὸν τοῦτο ἐγῶ ἀπὸ παντὸς φυσικοῦ, καὶ οὕτω ν' ἀποδείξῃ αὐτὸ ἄπειρον, μάλιστα δὲ θετικῶς ἄπειρον, τοῦτέστι τοιοῦτον, τὸ ὅποιον εἰς τὸ πεπερασμένον μεταβαῖνον δὲν ἀπόλλυται ἐν αὐτῷ ὡς ἡ Σπινόζου οὐσία, ἀλλ' ἐξέρχεται πάσης ἀντικειμενικότητος, καὶ εἰς ἀνωτέραν ἀποσυρόμενον ὑποκειμενικότητα, μέχρι τῆς τελευταίας, μένει, ὡς ὑπὲρ ταῦτα, γιγασ-

φύρον· (Σχελλιγγίου πρόλογος εἰς τὴν ὑπὸ Βεκκέρου περὶ Γερμανικῆς τοῦ Κουσίνου φιλοσοφίας μετάφρασιν σελ. XIII).

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑποκείμενον τοῦτο τίθησιν ἑαυτὸ ὡς ἀντικείμενον, ὡς ἕτερον, ὑπάρχει ἐν δυσὶ μορφαῖς, ὡς ἰδανικὸν (ὑποκείμενον) καὶ ὡς φυσικὸν (ἀντικείμενον)· καὶ ὡς ἀντικείμενον μὲν εἶναι ἡ ὕλη, ὡς ὑποκείμενον δὲ τὸ φῶς· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑποκείμενον εἶναι τὸ ἐσωτερικόν, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀντικειμένου, φανερόν ὅτι καὶ τὸ φῶς εἶναι τῆς ὕλης ὑποκείμενον· οὕτω δ' ἀποδείξας ὁ Σχελλίγγιος ὅτι τὸ φῶς εἶναι τῆς ὕλης ὑποκείμενον, ἐπομένως, ὅτι ἡ φύσις δὲν εἶναι ἀπλῶς μὴ ἐγὼ, ὡς ὁ Φίχθιος ἰσχυρίζετο, ἀλλὰ ὑποκείμενον, ἀνῆρσε τὸν Φίχθιον.

Ἐπειδὴ δὲ πρῶται δυνάμεις τῷ Σχελλιγγίῳ ἦσαν ἡ ὕλη καὶ τὸ φῶς, ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτοῦ ἡ μὲν ὕλη ἔκφρασις τοῦ πρώτου περιορισμοῦ, τὸ δὲ φῶς ἔκφρασις τῆς πρώτης ἀπ' αὐτοῦ ἐλευθέρωσης τοῦ ὑποκειμένου. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ μέθοδος, δι' ἧς γίγνεται ἀντικείμενον, ὑπερ ἧν ἐπὶ προτέρας βαθμίδος ὑποκείμενον· ἀντικείμενον δὲ γιγνόμενον γίνεται ὕλη, καταβολὴ τῆς ἀνωτέρας, ὅταν δὲ ἡ ὕλη ἀπολέσῃ τὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν, τότε ἐμφανίζεται ἀνώτερόν τι ὑποκείμενον, τὸ πνεῦμα τῆς ὀργανικῆς φύσεως· ἀλλὰ ἅμα καὶ τοῦτο εἰς ἀντικείμενον μεταβληθῆ, ἀμέσως ἐμφανίζεται ἄλλο τι ἀνώτερον, ἡ γέννησις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τέλους τῆς φύσεως. Τοῦτο ὅμως τὸ ὑποκείμενον, τοῦτέστιν ὁ ἄνθρωπος, εἶναι γνῶσις καθαρὰ, ὡς τοιαύτη δὲ πνεῦμα, ὡς πνεῦμα δὲ ἄϋλον, ὡς ἄϋλον δὲ ἀθάνατον.

Τὸ ὑποκείμενον δὲ τοῦτο, τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν ὑψωθὲν, εἶναι γνῶσις καθαρὰ, ὡς τοιαύτη δὲ ἄπειρος, ὡς ἄπειρος δὲ παντὸς ὕλικου ἐλευθέρω.

Καὶ ἂν τοιοῦτον ᾖ, ἵσταται ὅμως εἰς ἄμεσο κ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, καὶ διὰ τὴν ἀναφορὰν ταύτην γίνεται πεπερασμένον, ὡς τοιοῦτον δὲ αἰσθάνεται ἑαυτὸ δεσμευμένον, καὶ διὰ τοῦτο ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρωσης αὐτοῦ ἀπὸ ταύτης τῆς δεσμεύσεως, καὶ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπαγόδου. Τὸ ἀκαταμά-

χρῆται τούτο υποκείμενον εἰς τῆν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπαναρχούμενον πύθεται ἑαυτὸ ὡς ἐλεύθερον, ὡς κύριον τῆς ἀναγκαιότητος. Ἐντεῦθα δὲ λαμβάνει χώραν ἡ μεγίστη ἀντίθεσις τοῦ φυσικοῦ καὶ ἰδανικοῦ, τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας· ἡ ἀναγκαιότης ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἐν δὲ τῇ πράξει ποιῶν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνῶσιν ἀντικείμενον ὑφ' ἑαυτὴν ὑπὲρ αὐτὴν. Ἐντεῦθεν μεταβάλλεται αὐθις τὸ υποκείμενον εἰς τὸ ἀντικείμενον, καὶ διὰ τῆς ἀνυψώσεως ταύτης ἐλευθεροῦται τὸ υποκείμενον, καὶ γινώσκει ἑαυτὸ, ὡς πρᾶττον, ἐλεύθερον· ἄρα ἡ ἀντίθεσις αὕτη οὐ μόνον δὲν ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἐπαυξάνει μᾶλλον, καὶ ἐκτείνεται καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν· διότι ἐν αὐτῇ πρᾶττει τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ἐν τῇ πράξει διευκρινίζεται τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἡ πολιτεία δεικνυμένη μεταξὺ ἀναγκαιότητος καὶ ἐλευθερίας εἶναι γέννημα ἀμφοτέρων· ἄρα ἡ ἱστορία ἀπεδείχθη νέον γέννημα, ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως φιλοσοφία τῆς ἱστορίας· ἐν τῇ ἱστορίᾳ λοιπὸν ἀπαιτεῖται ἀναγκαιότης, ἥτις ὅμως δὲν εἶναι τυρῆν, διότι ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἀντίρρασην, ὡς τοιαύτη δὲ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀπειρον υποκείμενον, τὸ ὅποιον ἐρεῖλαι ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγνωρίσῃ ὑπὲρ πάντα καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν, καὶ τοῦτο ἐπὶ τέλους ἐξηγεῖ ὡς πρόνοιαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄν τούτο, ὡς ἐν, δύναται ὑπὸ δύο καὶ τρεῖς ἐπόψεις νὰ νοηθῇ, πάντα δὲ εἶσιν ὑπ' αὐτό, ἐστὶ τὸ ὄν τούτο πρῶτον μὲν τὸ παράγον τῆς φύσεως, δεύτερον δὲ τὸ ἔργον ἐν τῷ ἰδανικῷ κόσμῳ, καὶ τρίτον τὸ ἀμρύτερον συνθέον· ὡς τὸ παράγον δείκνυται δι' ἐσχόλας ἐν τῇ τέχνῃ τὸ υποκείμενον ἀναγκάζει τὴν φύσιν νὰ γίνῃται ἐκφρασις τοῦ ὑψίστου· ἐν τῇ ποιήσει τὸ πνεῦμα διημιουργεῖ τὴν ὕλην ἐσωτερικῶς· ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἐν μέσῳ τρικυμίου τυρῶν παθῶν, τὰ πάντα μεταβάλλονται εἰς ἀνίκητον ἀναγκαιότητα, ἐν αὐτῇ ἐμφανίζεται μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ ὑπὲρ πάντα, ὡς τὸ μόνον φωτίζον φῶς, ὡς σοφὴ πρόνοια, ὡς ἐλεύθερος τὰς ἀντιφάσεις φέρουσα.

Ἐπειὴ δὲ ἡμεῖς τὴν τέχνην εἶναι ἐξ ἀντικειμένου, ἡ δὲ θερησκεία

ἐνέργεια ἐξ ὑποκειμένου, ὡς μὴ ἀποβλέπουσα εἰς τὸ νὰ θέσῃ τι ὄν, ἀλλὰ εἰς τὴν σχέσιν πρὸς τὸ ὑψίστον, ὑρ' ὃ πάντα ἐπὶ τέλους ὑποτάσσονται ὡς μὴ ὄντα· ἄρα ἡ ὀρησκεία τίθησι πάντα ὡς μὴ ὄντα· ἡ τρίτη δὲ τέλος ἐνέργεια, ἡ συνδέουσα τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἐνέργειαν, τοὔτέστι τὴν τέχνην, καὶ τὴν ἐξ ὑποκειμένου, τοὔτέστι τὴν ὀρησκείαν, εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία τὴν ὁδὸν τοῦ ὑψίστου δεικνύουσα παρέχει τὸ μέγα τῆς δημιουργίας νόημα· ἐν ταύταις δὲ ταῖς τρισὶν ἐνεργείαις, ἡγουν τῆ τέχνη, τῆ ὀρησκείας καὶ τῆ φιλοσοφίας, ἀποκαλύπτεται τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον θεὸς δύναται νὰ κληθῆ, ὡς τὸ μόνον τὸ ὁποῖον διαμένει.

Τοιαύτη τις ἤθελεν εἶναι ἡ πορεία τοῦ συστήματος, εἰάν ἐντελῶς ἀνεπτύσσεται.

Ποίαν ὁμῶς εἶχε τὸ πρότερον τοῦτο σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐν γένει, καὶ ποίας ἐλλείψεις;

Τὸ σύστημα τοῦτο ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ἐν ἐμοὶ γινώσκον καὶ τὸ ἐκτὸς ἐμοῦ γινωσκόμενον (ἡγουν ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον) εἰσὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν· διότι ἂν ταῦτα ἦσαν διάφορα ἀλλήλων, ἂν ἀλλήλων ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα διέφερον, οὐδεὶς ἠδύνατο τὴν σύμπραξιν νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν εἰς ἐν ὄν. καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἔφερε τὸν Σχελλίγγιον εἰς τὴν ταυτότητα.

Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα τῆς ταυτότητος συμπεριέλαβε πρῶτον μὲν τὸν ὅλον πραγματικὸν κόσμον, ἐν τοῦ Φιχθίου τὸ σύστημα ἀπέκλειε, δεύτερον δὲ ἐπενήργησεν εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας· διὰ τοῦ συστήματος τούτου, ἐλκύσαντος τὴν προσοχὴν τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, ἤρξαντο αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι νὰ ἀναπτύσσωνται, ἡ ἱστορία, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ἔργον τῆς τύχης καὶ τῆς αὐθαιρεσίας, ἤρξατο νὰ θεωρηταί ἔργον τῆς προνοίας. Πανταχοῦ εἰς νόμος ἐγνωρίσθη· τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς ἐλύθη.

Καὶ ἐκ μέρους δὲ τῆς μεθόδου εἶχεν ἐπίσης τὸ σύστημα τοῦτο ἀξίαν, ὡς μεταβαλὼν τὴν ἐξ ὑποκειμένου τοῦ Φιχθίου μέθοδον

εἰς ἐξ ἀντικειμένου. διότι τὸ ἐν αὐτῷ ἐκινεῖτο κατὰ νόμον ἐσω-
τερικόν· τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ συστήματος ἦτον ἡ ἱστορία τοῦ
ἄνθρωπου, τὸ ὁποῖον περὶ αὐτὸν ὑψώθη αὐθις ἐκ τοῦ πεπερασμένου
εἰς τὸ ἄπειρον, εἰς ἐκείνο, ὅπερ ὕλας τὰς αὐτοῦ βαθμίδας γεν-
νῆσαν μένει ἐπὶ τέλους ὡς πρόνοια ὑπὲρ πᾶσαν τυφλὴν ἀναγκ-
αιότητα· τὸ σύστημα δὲ τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτον οὔτε ὕλι-
σμός ἀπλῶς οὔτε ἰδανισμός, ἀλλ' ἀμφότερα ὁμοῦ, ἦτον ἄξιον
λόγου, καὶ διότι ὅλας ἐμπεριείχε τὰς ἀντιθέσεις τῶν προτέρων
συστημάτων, καὶ αὐτὸς συνεβίβαζεν· ὁ Σχελλίγγιος λοιπὸν πα-
ράγαγε νέαν θεωρίαν, θεωρίαν τῶν προτέρων ἀνωτέραν· μετ'
αὐτῆς δὲ συνεγεννήθη νέον γένος μετὰ νέου ὀργανισμοῦ καὶ
νέων ἀπαιτήσεων· ἡ φύσις δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον, ὡς τὸ πρότε-
ρον, ὕλική, ἀλλ' ὡς τι πνευματοειδές· ἡ ἱστορία δὲν ἦτον ἔρ-
γον ἀσκόπου αὐθαιρεσίας, ἀλλ' ἔργον τῆς προνοίας· ἐν μὲν τῇ
φύσει ἐγνωρίσθη εἶδος ἐλευθερίας, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ νόμος τῆς
Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν προβλήματα, τῶν ὁποίων τὴν λύσιν νὰ
δώσωσιν ἐζήτουν οἱ καλλίτεροι νόες τῆς ἐποχῆς.

Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἡ ὅλη σχεδὸν ἐποχὴ
ἠσπάρσθη, δὲν ἐστερεῖτο, δι' ἃς εἶχεν ἐλλείψεις, καὶ κατηγοριῶν,
ὧν μία ἦν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο ἤρνεῖτο ὅλας τὰς μεταξὺ
ὕλης καὶ πνεύματος διαφοράς· ἡ κατηγορία δὲ αὕτη δὲν ἦτον
ἐλαφρῶς ἀνυπόστατος, διότι τὸ σύστημα τοῦτο ἀναιροῦν πᾶσαν εἰ-
δικὴν αὐτῶν διαφωρὰν συνανήρει καὶ πᾶσαν πραγματικὴν βά-
σιν τῆς φύσεως· ἑτέρα δὲ κατηγορία ἦν ὅτι ἡ φιλοσοφία αὕτη
ἦν ἀπὸ ἀλλοῦ ἢ νέον ἀπλῶς τοῦ Σπινόζου θεωρεῖται (Jacobis
Lehrbuch von den göttlichen Dingen tom. 3. II).

Ἡ ἀδυναμία ἔργου τοῦ Σχελλίγγιου διακρίνεται τῆς Σπινό-
ζου φιλοσοφίας διὰ τὸ πλήρες τῆς ἀναπτύξεως, καὶ διὰ τὴν
ἐννοίαν τῆς ἐξ ἀντικειμένου αὐτανάπτυξεως, τῆς ἀνυψώσεως τοῦ
αὐταίτιου εἰς πνεῦμα, καθότι ἡ Σπινόζου οὐσία εἶναι νεκρά,
ὅλως ἀκίνητος· αἱ τροποποιήσεις τῶ Σπινόζου ἦσαν, ὡς τὸ αὐ-
ταίτιον αὐτοῦ, νεκρά, τῇ δὲ Σχελλίγγιῳ ἐπιβάσεις εἰς τὸ ζῆν.

διακρίνεται δὲ τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου τοῦ συστήματος τοῦ Σπινόζου, καὶ καθότι ὁ μὲν Σπινόζας τὴν οὐσίαν δὲν ἀναγνωρίζει ὑπὲρ τὸν κόσμον, ὁ δὲ Σχελλίγγιος ὑποθέμενος τὸ ὑποκείμενον πάντα διερχόμενον, εἰς πάντα εἰσερχόμενον καὶ ἐξερχόμενον πάντων, παρίστησιν αὐτὸ ἐπὶ τέλους ὡς πρόνοιαν, ὑπὲρ τὸν κόσμον.

Τρίτη δὲ κατηγορία ἦν, ὅτι τοῦ Σχελλιγγίου τὸ σύστημα ἦτο πανθεϊσμός· πανθεϊσμόν δὲ λέγοντες ἐνόουν, ὅτι τὰ καθ' ἕκαστα, ὁ κόσμος, εἶναι ὁ Θεός· ἀλλὰ κατὰ τὸ νόημα τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου δὲν ἦτο πανθεϊσμός, διότι αὐτὸ διακρίνει τὸν μὲν Θεὸν ὡς τὸ πρότερον, τὸν δὲ κόσμον ὡς τὸ ὕστερον, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἄπειρος, ὁ κόσμος πεπερασμένος· ἐὰν δὲ κατὰ τὸ νόημα τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου δὲν εἶναι πανθεϊσμός, κατὰ ποῖον ἄλλο νόημα εἶναι πανθεϊσμός; διότι ὁ Σχελλίγγιος τὸν Θεὸν ὑποτίθησι γιγνόμενον, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀπρόσωπον, ὡς ἀπρόσωπον δὲ οὐσίαν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν οὐσίαν, ὑποτίθησι καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν κόσμον οὐσιώδη, τουτέστι λογικὴν· καὶ εἰς τοῦτο συμφωνεῖ τὸ σύστημα τοῦ Σχελλιγγίου τῷ Σπινόζου.

Τοῦτον δὲ τὸν λογικὸν χαρακτῆρα τῆς Σχελλιγγίου φιλοσοφίας ὁ Ἐγγελος παραλαβὼν ἔταξεν εἰς τόπον τῆς ταυτότητος τὴν ἔννοιαν, καὶ αὐτὴν ὡς τὴν μόνην οὐσίαν ὑπέλαβεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔννοια εἶναι αὐτῷ ἡ μόνη οὐσία, ἐστὶν ἡ κινουσα ἑαυτήν· ἄρα ἡ κίνησις τῷ Ἐγγέλῳ ἐστὶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ, καὶ ἡ οὐσία τῆς κινήσεως ἡ ἔννοια, αὐτὸς ὁ Θεός· διὸ κατακρίνει ὁ Ἐγγελος τὸν Σχελλίγγιον, ὅτι ἀρχὴν τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας οὐκ ἐποιήσατο τὸ νοεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐποπτεῖαν. (Hegels Encyclopaed. σελ. 86 ἰστ. τῆς φιλοσ. 3 τομ. σελ. 616.) Ὁ Ἐγγελος δὲ θεωρῶν τοῦ Σχελλιγγίου τὴν ταυτότητα ἀδικαιολόγητον, ἐπεχείρησεν ἐν τῇ φαινομενολογίᾳ τοῦ πνεύματος νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ συνέγραψε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα. Ἐν αὐτῷ τιθέμενον τὸ συνειδὸς ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὄντων ἔρχεται, δι' ἀναιρέσεως τῆς ἀντιθέσεως, εἰς ἓν ἐνάπεσον,

εἰς τὴν ταυτότητα τοῦ εἶναι καὶ νοεῖν, καὶ τὴν ταυτότητα ταύ-
την καθιστῶν ὁ Ἰγγελος ἀρχὴν τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἰσχυρί-
ζεται ὅτι τὸ καθαρὸν νοεῖν γεννᾷ καὶ γινώσκει ἀνυποθέτως ἐξ
εἰσείας ἀναγκαιότητος τὰς μορφὰς τοῦ ὄντος. Εἶναι ὅμως δυ-
νατὸν νὰ ὑποτεθῇ τοιαύτη ἀρχή, ἀρχὴ ἀνυπόθετος, τῆς λογι-
κῆς, ἤγουν τὸ καθαρὸν νοεῖν; Ὁ Ἰγγελος ἀρχαται ἐν τῇ λογικῇ
(§. 86—88 Encyclop.) ἀπὸ τοῦ καθαρῦ ὄντος καὶ διὰ τοῦ
μηδενὸς μεταβάλλει εἰς τὴν γένεσιν. Τὸ καθαρὸν ὄν εἶναι ἡρεμοῦν,
τὸ μηδὲν, ὡς ἕμισιον αὐτῷ, ἡρεμοῦν· ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀμ-
φοτέρων τρίτον πρέπει γὰρ ἦναι ἡρεμοῦν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ νοεῖν
γεννᾷ ἕτερον, τὸ ἕτερον τοῦτο εἶναι προσθήκη, καὶ τῷ νοεῖν
ὑπεβάλλεται ἡ κίνησις· διότι ἐκ τοῦ καθαρῦ ὄντος καὶ τοῦ μη-
δενὸς, δύο ὁμολογουμένως ἀφαιρέσεων, δὲν δύναται αἴφνης νὰ
προέλθῃ τὸ γίγνεσθαι, ἡ συγκεκριμένη ἐποπτεία. Ἐντεῦθεν δὲ
δῆλον γίνεται ὅτι ἡ κίνησις τῆς Ἰγγέλου διαλεκτικῆς, ἡ ὁποία
δὲν θέλει νὰ ὑποθέσῃ οὐδὲν, ὑποτίθησιν ἄνευ ἐξηγήσεως τὴν ἐπο-
πτείαν· τὸ καθαρὸν νοεῖν, ὑπερ βούλεται μόνον ἑαυτὸ, δείκνυ-
ται εὐθὺς ὅτι ἔχει παράστασιν χρόνου καὶ τόπου, ἄρα τὸ καθα-
ρὸν νοεῖν δὲν εἶναι οὐδὲνως κεχωρισμένον τοῦ ἐκτὸς ὄντος·
ἐντεῦθεν δὲ δῆλον γίγνεται, ὅτι ὁ Ἰγγελος παρεισήγαγε σιω-
πηλῶς τὴν κίνησιν μετὰ τοῦ χρόνου καὶ τόπου εἰς τὴν διαλε-
κτικὴν, καὶ ἀσυνεπῶς εἰς τὴν ἔννοιαν μετέφερε. Trendelenburg
logische Untersuchungen I B. ed.

Θέλων δὲ ὁ Ἰγγελος τὸ τέλος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας νὰ κατα-
δείξῃ καὶ ὡς ἀρχὴν, τουτέστιν ὡς πραγματικὸν, περιέπεσεν εἰς
τοῦτο τὸ λάθος ὅτι τὴν λογικὴν κίνησιν ἐκλαμβάνει πραγματι-
κὴν· καὶ τοῦτο τὸ λογικὸν βουλόμενος καὶ πραγματικὸν, ὑπερ-
παρᾷ ἐκ τοῦ λογικοῦ εἰς τὸ ἄλογον, καὶ τὴν μετάβασιν ταύτην
τοῦ Ἰγγέλου ἐκ τοῦ λογικοῦ εἰς τὸ ἄλογον, ἤγουν τὴν φύσιν,
προσβάλλει ὁ Σχελλίγγιος ὡς τὸ ἀσθενέστερον τοῦ Ἰγγέλου συστή-
ματος. (Προλογ. εἰς τὴν ὑπὸ Βεκκέρου περὶ Γερμ. φιλ. τοῦ Κου-
σίνου μετάρρασιν XVI.)

Ὁ Ἐγγελος (Ἐγκυκλοπ. § 381) ἀναγνωρίζει τὸ μὲν πνεῦμα ὡς τὸ πρότερον τῆς φύσεως, τὴν δὲ φύσιν ὡς ὑπόθεσιν τοῦ πνεύματος. ὀρίζων ὁμῶς τὸ πνεῦμα ὡς ταυτότητα δὲν ἐξηγεῖ τὴν ἰδίαν τοῦ πνεύματος φύσιν, τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ διαφορὰν λέγων δὲ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐννοίᾳ πᾶσα ἀντίθεσις, πᾶς χωρισμὸς, καὶ πᾶσα συνέχεια ἀναιρεῖται, καὶ εἰς ἓν αἰδίον καὶ ἀπλοῦν πνεῦμα συνδέονται, ἐννοεῖ ὅτι ὅλαι αἱ διαφοραὶ ἐξαφανίζονται, ὅλα τὰ γεγονότα, τὰ πραγματικὰ, καὶ καθίστανται μὴ ἀληθῆ, ἀπλᾶ φαινόμενα· ἡ φύσις, ἡ ἱστορία, ἡ πολιτεία, ἡ θρησκεία, ὡς φαινόμενα καὶ ταῦτα, εἰσὶν ἐπιβάσεις, μέσα, εἰς ἐλευθέρωσιν τῆς ἐννοίας παντὸς ἄλλοτρίου.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ἐγγελος ἀσπασθεῖς τὸ πρότερον τοῦ Σχελλιγγίου σύστημα ἀνέπτυξεν αὐτὸ καὶ ἐπιστημονικώτερον καὶ τελειότερον ἢ ὁ Σχελλίγγιος, δὲν ὑπερτέρησεν ὁμῶς τὸ πρότερον τοῦ Σχελλιγγίου σύστημα, διότι καὶ αὐτοῦ τὸ ἐν ἑαυτῷ δὲν διαφέρει τοῦ δυνάμει ὄντος τοῦ Σχελλιγγίου, καὶ διότι τοῦ Ἐγγελου τὸ πνεῦμα, εἶναι τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ Σχελλιγγίου τέλος, ὡς τοιοῦτον δὲ μὴ πραγματικὸν, καὶ ὡς τοιοῦτον δὲν εἶναι ἀρχή.

Ταύτην δὲ τὴν λογικὴν φιλοσοφίαν ἀποφηνάμενος ὁ Σχελλίγγιος προπαιδευτικὴν καὶ ὠρισμένην εἰς τὸ νὰ φέρῃ τὸ συνειδὺς εἰς τὸ θετικὸν ὄν, ἐξ οὗ ἡ δημιουργία ἐλευθέρως παράγεται, καὶ ἐλευθέρᾳ ἐξηγεῖται πράξις, ἀνυψοῦται ὑπὲρ τὸν Ἐγγελον ἀληθῶς.

Ὁ Σχελλίγγιος συννοήσας, ὅτι ὁ λογικὸς οὗτος τῆς προτέρας φιλοσοφίας χαρακτήρ ἐπὶ τέλους ἀναιρεῖται ὅλως, τουτέστιν, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ, ἠναγκάσθη, ἐγκαταλιπὼν τὰς προτέρας αὐτοῦ ἀρχάς, νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἄλλας, τουτέστι νὰ εὕρῃ ἄλλην, τὴν νεωτέραν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, τὴν ὑπ' αὐτοῦ θετικὴν καλουμένην.

Τὰ συγγράμματα δὲ, τὰ ὅποια τῇ νεωτέρᾳ αὐτοῦ φιλοσοφίᾳ συνέχονται, καὶ ἐν οἷς ἡ περὶ τοῦ ἀπολύτου προτέρα αὐτοῦ θεωρία τροπολογουμένη φαίνεται, εἰσὶν ἡ περὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας πραγματεία, τὸ μνημεῖον τοῦ συγγράμματος

τοῦ Ιακώβου περὶ τῶν θείων ὄντων, καὶ ἡ περὶ τῶν θεοτήτων τῆς Σαμοθράκης πραγματεία αὐτοῦ. Ἐν τῇ πραγματείᾳ περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας ἀπέβλεπεν ὁ Σχελλίγγιος εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ τὴν θετικὴν βάσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ὡς δύναμιν, τείνουσαν εἰς τὸ κακόν. Ἀλλὰ αὕτη εἶναι ἡ μεγίστη δυσχέρεια ἐν τῇ ὅλῃ θεωρίᾳ περὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ συνεπῶς, ἐπειδὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ θετικὴ ἔννοια τοῦ ὄντος αὐτοῦ καὶ αὐτὸ, ἡ μεγίστη δυσχέρεια ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ· διότι εἶναι ἀκατάληπτον, πῶς ἐκ Θεοῦ, ὡς καθαρᾶς ἀγαθότητος θεωρουμένου, δύναται νὰ προέλθῃ δύναμις τις εἰς τὸ κακόν τείνουσα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐλευθερία εἶναι δύναμις τις τείνουσα εἰς τὸ κακόν, πρέπει ἡ δύναμις αὕτη νὰ ᾖ τοῦ Θεοῦ ἀνεξάρτητος.

Ἐάν δὲ τὸ ἀπόλυτον ὑποτεθῇ ὅτι ἐμμένει τοῖς οὐσιν, ἔπεται ἀναγκασίως ἐν ἐκ τῶν δύο, ἢ τὸ κακόν πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ ἄπειρον ὄν, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, τότε ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ τελειοτάτου ὄντος ἤθελεν ἀναιρεθῆ, ἢ ἔπρεπε νὰ ἀρνηθῇ τις τὸ πραγματικὸν τοῦ κακοῦ ἐν γένει, ὅπερ ὅμως ἄτοπον, διότι ἀντιφάσκει τῇ πείρᾳ, καὶ ἀναιρεῖ τὴν ἐλευθερίαν· τινὲς μὲν δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξίν τοῦ κακοῦ (φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ) κατ' εὐθείαν, ἐκλαυθάνουσιν ὅμως αὐτὸ στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἀλλὰ οὔτε διὰ τούτου μικρύνεται ἡ δυσχέρεια, διότι ἡ αἰτία τοιαύτης τινὸς στέρησεως τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τοῖς οὐσιν, ἤθελεν αὖθις ἀναχθῆ εἰς τὴν καθόλου καὶ ἀρχικὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ συνεπῶς εἰς τὸν δημιουργόν. Ἐνταῦθεν ὑπολαμβάνει ὁ Σχελλίγγιος, ὅτι τὸ μόνον μέσον πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐλευθερίας εἶναι τὸ ἐμμενον τοῦ ἀπολύτου ἐν ἡμῖν ἢ ἡμῶν ἐν τῷ ἀπολύτῳ. Ἐξ ἀπάντων ὅμως ὅσα ἀναφέρει ὁ Σχελλίγγιος, ἀποδείκνυται ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον ὁ ἀνθρώπος νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῷ ἀπολύτῳ καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεξάρτητος· ἡ ἀπόδειξις ὅμως, ἣν φέρει περὶ τούτου, δὲν εἶναι ἄμεσος, ἀλλ' ἐπαγωγικὴ, καὶ ἀνάγει διὰ τοῦτο μόνον εἰς τὰς δυσχερείας τῆς συνήθους θεωρίας περὶ ἐλευθερίας, οὐδόλως δὲ καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν ἀν-

τιφάσεων, διότι πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἄλλη τις θεωρία ἢ ἡ μέχρι τοῦδε.

Ὁ Σχελλίγγιος παραδέχεται ὅτι τὸ ἔμμονον τοῦ ἀπολύτου ἐν τοῖς οὔσι δὲν δύναται νὰ ἀναιρεθῇ· τοῦτο δὲ ὅπερ ἐμμένει τοῖς οὔσι δὲν εἶναι τὸ ὅλον ἀπόλυτον, τουτέστιν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ ἀπολύτῳ τὸ θεῖον ἀποτελεῖ· ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος, ὅτι, ὅπερ ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶ, τοῦτο δὲν εἶναι ὁ Θεός, φέρει εἰς νέαν τροπολογουμένην θεωρίαν τοῦ Σχελλίγγιου περὶ τοῦ ἀπολύτου, προτιθεμένην ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς οὔσι, τὸ δὲ ἠθικὸν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τοῦτο ὅμως τὸ ἐν τῷ Θεῷ, ὅπερ δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ αὐτοῦ διάφορον ὑποκείμενον, παρεδέχθη ὁ Σχελλίγγιος, εἰς τοῦτο ὑπὸ Ἰακώβου τοῦ Β οἴμου ἀχθεῖς, ὅπως ἀποδείξῃ τοῦτο τὸ ἕτερον τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν θετικὴν τοῦ κακοῦ ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν βουλόμενος, καὶ ἐν τῷ μνημείῳ τοῦ συγγραμματος τοῦ Ἰακώβου περὶ τῶν θεῶν ὄντων, νὰ ἀναφέρῃ, ἀντιτάσσει αὐτὴν τοῖς φιλοσόφοις ἐκείνοις, οἱ ὅποιοι ὑποτίθενται θεῖόν τι νοητὸν καὶ ἠθικὴν βούλησιν ὄντιν πραγματικῆς θέσεως, ἐρωτῶν αὐτούς, ἂν δύναται νοῦς τις νὰ θεμελιωθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ· ὅπερ ὅμως εἶναι ἀρχὴ τοῦ νοῦς τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἦναι νοητὸν, καὶ αὔθις δὲν δύναται νὰ μὴ ἦναι τοιοῦτον, διότι ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ νοῦς, τουτέστι δύναμις νοῦς· ἄρα ὑπάρχει τι μέσον (μνημεῖον τοῦ συγγραμμ. Ἰακ. σελ. 34), ὑπάρχει τι μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, καὶ ὡς δύναμις νοῦς δυνάμει τῷ Θεῷ τὸ δυνατὸν τῆς δημιουργίας, εἰς ἣν ὁ Θεός ἐπειτα ἀποφασίζει ἐλευθέρως. Ἡ τροπολογουμένη δὲ αὕτη θεωρία τοῦ Σχελλίγγιου περὶ τοῦ ἀπολύτου ποιεῖ τὴν μετάθεσιν ἐκ τοῦ προτέρου εἰς τὸ νεώτατον αὐτοῦ σύστημα, τὸ θετικὸν καλούμενον, τὸ ὁποῖον γινώσκόμεν μόνον ἐκ τῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ παραδόσεων, συμπεριλαμβανουσῶν 1) ἀνάπτυξιν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀπὸ Καρτεσίου μέχρι Σχελλίγγιου, 2) τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα (δυναμολογίαν,) 3) τὴν φιλοσοφίαν τῆς

φύσεως, 4) τὴν φιλοσοφίαν τῆς μυθολογίας, 5) τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ 6) τὴν φιλοσοφίαν τῆς πολιτικῆς· ἐκ τῶν ἀναφερομένων δὲ τούτων ἀνεκδότων μὲν, ἐκδοθησομένων δὲ συγγραμμάτων μόνην τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς πολιτικῆς οὐδέποτε παρέδωκεν.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1).

Τὸ θετικὸν σύστημα.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ταυτότητος ἀπεφάνητο, ὅτι ἡ γένεσις τῆς ὅλης φύσεως ἀπορρέει ἐπὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὑποκειμένου (τοῦ ἰδανικοῦ) ὑπὲρ τὸ ἀντικείμενον (τὸ φυσικόν). Ἐάν ὅμως τὸ ὑποκειμενον ὑπὲρ τὸ ἀντικείμενον ὑποτεθῆ, φανερόν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον πρέπει νὰ ὑποτεθῆ πραγματικόν· ἐάν δὲ πραγματικόν πρέπει καὶ πραγματικῶς βουλευτόν, ἐάν δὲ βουλευτόν, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ ἂν κατὰ συμβεβηκὸς, καὶ ὡς αἰτιατόν, ἐάν δ' αἰτιατόν, πρέπει καὶ αἴτιον νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἔθεσε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὑποκειμένου ὑπὲρ τὸ ἀντικείμενον.

Τὸ αἴτιον ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι, ὡς ἐν τῷ προτέρῳ αὐτοῦ συστήματι, ἰδέα ἀπλή, ἀλλὰ ὄν πάσης ἐννοίας προηγούμενον, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὄν τοῦτο ἡ λογικὴ φιλοσοφία ἀποκτᾷ ὡς τέλος, ἡ δὲ νεωτέρα τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφία καθιστᾷ ἀρχὴν, καλεῖται διὰ τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ ἡ μὲν λογικὴ φιλοσοφία ἀποθετικὴ, ἡ δὲ νεωτέρα αὐτοῦ θετικὴ· αὕτη δὲ ἡ θετικὴ αὐτοῦ φιλοσοφία δὲν ἀρχεται οὔτε ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ νῷ ὄντος, ὡς ἡ προτέρα, διότι τότε δὲν ἠδύνατο πέραν τῆς τοῦ νοῦς ἀναγκαιότητος νὰ προβῆ, οὔτε ἀπὸ τῆς πείρας, ὡς ἡ ἐμπειρία, διότι τότε δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ οὐδὲ εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ καθόλου, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ τὴν πείραν ὄντος· (Vorrede

(1) Ἡ τρίτη αὕτη περίοδος, μέχρι τοῦδε ἀγνωστος, δημοσιεύεται πρῶτον ἐν τῷ ἔργῳ.

gū Cusins üb deutsch Phil. Schel. XVI.) Τοῦτο δὲ τὸ ὑπὲρ τὴν πείραν καὶ τὸν νοῦν ὄν ἐστὶ τῷ Σχελλιγγίῳ τὸ καθαρὸν ὄν.

Τοῦτο δὲ τὸ καθαρὸν ὄν, τὸ ὑποῖον εἶναι ἀρχὴ τῆς νεωτέρας τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφίας, καὶ ἔμφυτον τῷ λόγῳ καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀφηρημένον, ἀποκτᾶ ὁ λόγος ἀφαιρῶν αὐτοῦ πάντα διορισμὸν, πᾶν τὸ μεταβλητικόν. ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς ἀφαιρεῖ αὐτοῦ πᾶν τὸ εὐμετάβλητον, πᾶν τὸ μεταβατικόν, καὶ διατηρεῖ μόνον τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀμετάβατον ὄν, ἐλθὼν δὲ εἰς αὐτὸ δὲν δύναται νὰ μείνη ἐν αὐτῷ, διότι ἀναγκάζεται νὰ καταβῆ πάλιν εἰς τὴν ἐναντίαν ἐννοιαν, ἤγουν τὸ μεταβατικόν, γίνεται φανερόν, ὅτι τοῦ λόγου περιεχόμενον τῷ Σχελλιγγίῳ δὲν εἶχαι ὁ προσωπικὸς Θεός, ἀλλὰ τὴ κενὸν τοῦτο ὄν, τὸ ὀποῖον ἔμως ὡς ἀόριστον, εἶναι δυνάμει ὄν, ὡς δυνάμει δὲ ὄν, ἀτελὲς καὶ φθαρτόν (Ἀριστοτέλους Μετ. Θ. καὶ Λ.).

Ἐπειδὴ δὲ ἡ θετικὴ φιλοσοφία ἔρχεται ἐκ τοῦ καθαροῦ ὄντος, τῆς ἀρχῆς, εἰς τὴν πείραν, καὶ ἀποδεικνύει ἐκ τῶν ὑστέρων, δηλαδή ὡς πρὸς τὸν Θεόν, καλεῖται ὑπὸ Σχελλιγγίου φιλοσοφία ἐμπειρική· καθόσον δὲ τὸν κόσμον παράγει ἐκ τῆς ἀρχῆς εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, λογική· Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Σχελλίγγιος ἀρχὴν τῆς νεωτέρας αὐτοῦ φιλοσοφίας ἀποφαίνεται τὸ καθαρὸν ὄν, τοῦτο δὲ τὸ καθαρὸν ὄν εἶναι ὄν κενὸν ἐννοίας, ἄνουν, τυφλόν, ὡς τοιοῦτον δὲ ἀπρόσωπον, ὡς τοιοῦτον δ' οὐσία, γίνεται φανερόν, ὅτι καὶ ἡ νεωτέρα τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφία δὲν ὑποτίθεται ἀρχὴν αὐτῆς Θεὸν προσωπικόν, ὡς οὐκ ὀρθῶς πολλοὶ τῶν λεγομένων μαθητῶν του, ὡς Στάλιος, Βέκκερος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι, δοξάζουσιν, οὔτε τὴν ὑπαρξίν ἀποδεικνύει τοῦ Θεοῦ, (διότι δὲν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐννοίας, ἀλλ' ἔρχεται εἰς τὴν ἐννοιαν,) ἀλλὰ τὴν θεότητα τοῦ ὑπάρχοντος· διὸ ἡ νεωτέρα τοῦ Σχελλιγγίου φιλοσοφία ἀρχὴν τὸ καθαρὸν ὄν ποιησαμένη προβαίνει ἐξ αὐτοῦ, ὡς τοῦ ὑπάρχοντος, εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς θεότητος, ταυτέστι τὸν προσωπικὸν Θεόν.